

способности специалиста к профессиональному и личностному развитию под влиянием внешних и внутренних условий, позволяет ему быстро ориентироваться в требованиях рынка, успешно переключаться с одного вида деятельности на другой и оптимально решать различные профессиональные задачи. Подана структура профессиональной мобильности специалиста как сочетание социально-коммуникативных, образовательных, общенаучных, ценностно-смысловых и общекультурных компетенций личности; способности к творчеству, готовности к изменениям, активности личности.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, специалист, компетентность, творчество.

Volodavchyk V. S. Essence and structure of occupational mobility specialist

The article reveals the essence of the concept of professional mobility specialist, which is the willingness and ability to specialist professional and personal development by external and internal conditions, which enables him to quickly navigate the demands of the market, successfully switch from one activity to another optimal solution ' bind a variety of professional tasks. Reveals the structure of professional mobility specialist as a combination of social and communicative, educational, general, value-semantic and general competence of the individual; ability to work, willingness to change, individual activity.

Key words: professional mobility, specialist, expertise, creativity.

Стаття надійшла до редакції 26.12.2014 р.

Прийнято до друку 30.01.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.

УДК 378.011.3-051

В. В. Желанова

СМИСЛОГЕНЕЗ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ТЕХНОЛОГІЇ КОНТЕКСТНОГО НАВЧАННЯ

У процесі модернізації вищої освіти в Україні, зокрема професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, усе більшої ваги набувають освітні системи, що ґрунтуються на поліпарадигмальному підході, який передбачає реалізацію концептуальних положень особистісно зорієнтованої, смислової, компетентнісної, діяльнісної, суб'єктної, рефлексивної педагогічних парадигм. Це дозволяє організувати навчальний процес у вишах з урахуванням сучасних вимог та особливостей майбутньої професійної діяльності педагога шляхом

актуалізації мотиваційних, смислових, рефлексивних, суб'єктних «вимірів» професійної освіти. Відтак ключовим завданням підготовки фахівців з початкової освіти в умовах ВНЗ є формування вчителя-професіонала, здатного не лише відтворювати традиційні моделі педагогічної діяльності, але й будувати власну професійну діяльність на засадах особистісно зорієнтованого підходу, ціннісно-смисловою основою якого є особистість молодшого школяра. Ефективному розв'язанню окреслених завдань сприяє реалізація технології контекстного навчання, за умови якої в студентів формується активна діяльнісна позиція, що допомагає становленню їхньої професійної суб'єктності, смислового ставлення до майбутньої професії. Отже зосередимося на розгляді саме смислової сфери майбутнього вчителя початкових класів.

Сучасні дослідження смислової проблематики представлені такими провідними науковими напрямами: дослідження смислових установок (О. Асмолов); формування смислових утворень (Б. Братусь); обґрунтування смислової концепції особистості (Д. Леонтьєв); концепція смислової динаміки (Ф. Василюк); дослідження конкретних механізмів смислоутворення (О. Насиновська); дослідження порушень смислоутворення (Б. Братусь, Б. Зейгарник, Л. Цветкова); дослідження форм існування особистісних смислів у свідомості та самосвідомості (В. Столін); аналіз зв'язку смислових утворень з емоційними явищами (В. Вілюнас); вивчення смислових аспектів вольової регуляції (В. Іванніков); розгляд усіх сучасних понять і категорій педагогіки та психології крізь призму їхнього смислового «наповнення» в межах нового наукового напрямку – «смислової дидактики» (І. Абакумова, П. Єрмаков, В. Фоменко). Технологія контекстного навчання обґрунтована в дослідженнях А. Вербицького. Низка досліджень спрямована на розкриття провідних організаційних форм технології контекстного навчання, а саме: лекцій контекстного типу (Н. Борисова, А. Вербицький); ділової гри як форми контекстного навчання (О. Андреева, А. Вербицький); віртуальних стендових лабораторних робіт як інноваційної форми контекстного навчання (К. Гамбург). Отже, аналіз наведених досліджень дозволяє говорити про те, що в психолого-педагогічній науці має місце певна багатоаспектність, різноспрямованість досліджень проблеми смислів. Утім вони не мають антагоністичного характеру, а скоріше взаємодоповнюють та збагачують один одне, не заперечуючи сутнісним основам смислової теорії особистості. Зазначимо також, що смисли переважно розглянуто у форматі структурно-функційного підходу до смислової сфери особистості. При цьому її динамічні аспекти є менш розглянутими. Зокрема, поза увагою науковців залишається дослідження динаміки смислів майбутнього вчителя початкових класів у технології контекстного навчання.

Зауважимо, що в нашому дослідженні для відбиття певних змін в розвитку смислової сфери майбутніх учителів початкових класів використано поняття «смыслогенез».

Отже, метою статті є розгляд процесу смыслогенезу майбутніх учителів початкових класів у технології контекстного навчання.

Смыслогенез – відносно нове поняття, що прийшло в педагогіку й психологію з філософії (А. Пелипенко) [1]. Його психолого-педагогічну інтерпретацію подано в дослідженні І. Колесникової [2]. Відмітимо, що вагомість цього процесу є очевидною. Оскільки саме смисли підпорядковують собі інші життєві прояви особистості (О. Леонтьєв) [3]. Цієї ж позиції дотримується І. Колесникова, яка доводить, що саме смыслогенез є внутрішнім механізмом розвитку особистості, тим внутрішнім стрижнем, навколо якого виникає нова впорядкованість і внутрішнього світу, і навколишньої дійсності, з якою пов'язана людина [2]. Зауважимо, що процес смыслогенезу ґрунтується на синтезі структурно-функціонального та динамічного підходів, оскільки мова йде про «малу» динаміку виникнення й розвитку певних смислових утворень, що складають смислову сферу майбутнього фахівця. Ми, ґрунтуючись на положеннях, І. Колесникової, трактуємо смыслогенез майбутніх учителів початкових класів як низку послідовних трансформацій складників смислової сфери, пов'язаних з постійним породженням й оновленням смислової сфери.

Розвиток смислової сфери має циклічний характер, при цьому кожен цикл смыслогенезу характеризується двома етапами: еволюційним і критичним, які супроводжуються відповідно процесами ієрархізації й денерархізації елементів смислової структури. До того ж процес смыслогенезу пов'язаний з динамічними смисловими процесами смислоутворення, смислоусвідомлення, смислобудівництва. При цьому сутність смислоутворення полягає в підключенні нових об'єктів (явищ) до існуючої низки або системи смислових зв'язків, у результаті чого ці об'єкти (явища) набувають нового змісту, а смислова система поширюється на нові об'єкти (явища). Смислоусвідомлення здійснюється через два процеси: усвідомлення смислових структур і усвідомлення смислових зв'язків. Результатом останнього є вербалізація смислу, тобто його втілення в певних значеннях, що переводить смисл на новий рівень функціонування. Нарешті, процеси смислобудівництва відповідно до смислової концепції Д. Леонтьєва опосередковані «особливим рухом свідомості», її «особливою внутрішньою діяльністю» (її можливо вважати рефлексією) й спрямовані на порівняння, супідрядність і впорядковування стосунків суб'єкта зі світом, зокрема шляхом творчої перебудови колишніх зв'язків [4].

Звернемо увагу на те, що у процесі смыслогенезу проявляється діадність смислу, що реалізується в його континуумній динаміці від мінімального до максимального насичення, а саме: від смислу, що становиться, – до того, що став, від невизначеного смислу – до певного,

кристалізованого у формі ціннісного ставлення; від смислу, що осягається, – до осягнутого (І. Абакумова) [5]. При цьому динаміка смислового розвитку породжує постійну взаємодію між ситуативними смисловими проявами й тими смисловими структурами, що претендують на статус стійких. Смысловий розвиток особистості відповідає логіці від одиничного до загального.

Вагомим для розуміння сутності смислогенезу є положення щодо прояву смислів. На думку І. Абакумової цей процес проходять чотири стадії, а саме:

- 1) смислову дивергенцію;
- 2) розкриття смислу, тобто його розуміння;
- 3) реалізацію смислу (подію);
- 4) переживання смислу (смысловий слід) [5].

Отже, смислогенез майбутніх учителів початкових класів здійснюється в кількох напрямках, а саме:

- трансформація ситуативних смислових структур (особистісний смисл, смислова установка, смислоутворювальні мотиви) у стійкі (смыслові конструкти, смислові диспозиції, особистісні цінності);
- «смыслонасичення» від мінімального до максимального стану на підставі «уточнення й розширення» (В. Зінченко);
- ієрархізація смислів, їх «кристалізація» (О. Леонтьєв);
- зміна динамічних смислових процесів у послідовності: смислоутворення, смислоусвідомлення, смислорозуміння.

Відтак зазначені положення смислогенезу є узагальнюючими щодо смислових аспектів технології контекстного навчання майбутніх учителів початкових класів.

Розглянемо логіку смислогенезу відповідно певним етапам технології контекстного навчання.

Перший етап – адаптивно-технологічний (навчальна діяльність академічного типу, семіотична навчальна модель, перший курс навчання у ВНЗ). На цьому етапі переважають ситуативні смислові структури (смыслоутворювальні мотиви, особистісні смисли, смислові установки), тобто професійні смисли ще є ситуативними й проявляються в межах конкретної ситуації. Загалом у процесі навчальної діяльності академічного типу відбувається «насичення» свідомості студента особистісними смислами в контексті майбутньої професії. Смысловая динаміка пов'язана з процесом смислоутворення, тобто переходом із потенційного, невербалізованого смислу в актуалізований смисл, спрямований на формування смислової установки, потреби особистості в саморозумінні як майбутнього вчителя початкових класів. Прояв смислів пов'язаний зі смисловою дивергенцією.

Другий етап – імітаційно-технологічний (кваліпрофесійна діяльність, імітаційна навчальна модель, другий та третій курс навчання у ВНЗ). У межах цього етапу відбувається «уточнення й розширення» смислів (В. Зінченко), а саме перехід від безпосередньо-емоційного

сміслового сприйняття до вербалізації смислів, підняття їх до рефлексивно-аналітичного та пізнавально-оцінного рівня. Сміслові утворення особистості піднімаються до того рівня, коли базова система смислів уже представлена у свідомості студента достатньо цілісно й він може співвіднести певні ситуації та завдання, пов'язані з моделюванням контексту майбутньої професії зі своїм смисловим полем та своїми смисловими пріоритетами, тобто відбувається актуалізація смислових структур «Я» при осмисленні суб'єктом професійної ситуації. Тобто динамічний процес смислоутворення поширюється процесом смислоусвідомлення, а саме з'являється осмисленість знань, розуміння свого місця в професії, уміння зробити свій смисловий вибір, але поки що в певних ситуаціях. Тобто, відбувається розкриття, розуміння смислу.

Третій етап – професійно-технологічний (навчально-професійна діяльність, соціальна навчальна модель, четвертий курс навчання у ВНЗ). Цей етап змінює попередні «еволюційні» і є «критичним». Оскільки відбувається вичерпання вже актуалізованих смислів, їх дискредитація в контексті протиріч, виявлених суб'єктом (І. Семенов) і з'являються нові смисли, а саме нестійкі ситуативні (сміслова установка) змінюються стійкими (сміслова диспозиція, смисловий конструкт) смисловими структурами, що пов'язані із стійким смисловим ставленням особистості до майбутньої професійної діяльності, умінням зробити свій смисловий вибір, але вже не в певній ситуації, а в межах професійної діяльності в усій її багатогранності. Тобто відбувається процес смислобудівництва, що є пріоритетним динамічним смисловим процесом на цьому етапі та який відбиває нове осмислення студентом майбутньої професії й самого себе в ній. До того ж стійке смислове ставлення до майбутньої професії вчителя початкових класів доповнюється смисловим ставленням до особистості молодшого школяра. Прояви смислу пов'язані з реалізацією смислу в певних подіях, а також його переживанням, яке є смисловим слідом (за І. Абакумовою). Стійке смислове ставлення до майбутньої професії вчителя початкових класів доповнюється смисловим ставленням до особистості молодшого школяра. Прояви смислу пов'язані з реалізацією смислу в певних подіях, а також з появою «сміслового сліду».

Наведемо приклади використання певних методів контекстного навчання та смислотехнік, спрямованих на формування смислової сфери майбутнього вчителя початкових класів.

Уважаємо доцільним на початковому етапі зазначеного процесу використати аналіз педагогічних ситуацій, але не як самостійну організаційну форму контекстного навчання, а саме як метод навчання. Такими можуть бути ситуації-антиподи, які ілюструють «позитивного» й «негативного» вчителя шестирічних першокласників.

Педагогічна ситуація № 1

Перший клас. Урок рідної мови. Сергій дуже збуджений, веселий. Увага на уроці відсутня, мої неодноразові традиційні зауваження не

дають позитивного результату, хлопчик заважає іншим дітям. Я роздратована. Думаю: «Поставити його в кут чи ні?» І строго звертаюся до хлопчика: «Сергію! Встань! Вийди сюди!» (Поки він іде – змінюється в обличчі, дивиться на мене з переляком). У цей момент мені стало якось недобре: «Що ж я зробила? Якщо я його ображу, завтра він до школи не захоче йти!» Підійшов до мене й дивиться в очі. Ми дивимось один на одного мовчки. І ми один одного зрозуміли. А це – головне. Усе інше приходить саме по собі. Я звертаюся до дітей, імпровізую: «Діти! Сергій хоче нагадати нам про те, як необхідно сидіти на уроках мови. Давай, Сергію, допоможи мені». Потім уже звертаюся до всього класу: «Сядьте, як Сергій нам радить». Клас притих. Сергій теж сидить тихо. Урок продовжується. Сергій уважно й радісно працює разом з усіма.

Педагогічна ситуація № 2

Іде урок у першому класі. Учителька питає: «Діти, перед вами дві картинки. На одній – легкова машина, на іншій – вантажна. Скажіть, як називаються марки цих машин?» Тут же злітають руки. Піднімається один хлопчисько: «Маргарито Петрівно, а який двигун стоїть на цих машинах – карбюраторний чи дизельний?» На вчительку було шкода дивитися, її обличчя покритлося плямами: «Питання ставлю я, а ти повинен відповідати на них. Якщо не знаєш, то не піднімай руку!».

У процесі аналізу ситуації-антиподів студенти констатують сформованість або відсутність певних професійно важливих якостей вчителя, а також співвідносять свій «Я-образ» професіонала з професійним «Я» іншого вчителя.

Такі ситуації можна використати й у якості текстів, які виявляють смисл. Відомий медіа-психолог О. Проніна, обґрунтовуючи переваги використання цієї смислотехнології, уводить в аналіз механізму впливу тексту на особистість поняття «трансцензусу», що відбиває той безпосередній момент, коли інформація виводиться суб'єктом на ціннісно-смысловий рівень і стає особистісною або відторгається через її відчужений характер від цієї людини [6]. У процесі використання цієї смислотехнології відбувається «насичення» свідомості студента особистісними смислами, формується його «смысловое поле».

Якщо повернутися до ситуацій щодо «позитивного» й «негативного» вчителя, то в процесі їх безпосередньо емоційного смислового сприйняття відбувається «синхронізація смислових полів» студента й «позитивного» вчителя та відторгнення моделі поведінки «негативного» вчителя. Відбувається смислоутворення, тобто смисл з потенційного, невербалізованого переходить в актуалізований смисл.

Додамо, що такі «ситуації-антиподи» надають студенту кілька альтернатив, тобто можливість здійснити вибір на підставі своїх смислових переваг. До того ж зміна альтернатив є поширеною смислотехнікою (Ф. Василюк, Н. Мироненкова). При цьому є вагомим погляд Ф. Василюка щодо сутності вибору особистості, який, на думку науковця, характеризується такими рисами:

1. Вибір можливий лише у внутрішньому складному світі.
2. Альтернативи, між якими відбувається вибір, – не операції, не засоби дії, що ведуть до однієї мети, а різні життєві відносини, «окремі діяльності» (термінологія О. Леонтьєва).
3. Вибір є активною дією студента, а не пасивною реакцією.
4. Підставою вибору не може бути сила спонукання як така [7].

Отже, беручи до відома ці положення, ми наполягаємо, що студент здійснює свій смисловий вибір на підставі своїх мотивів, цінностей, смислових орієнтирів і вибирає діяльність учителя, реалізуючи при цьому свою суб'єктну позицію.

Зазначимо, що при використанні педагогічної ситуації як методу навчання, а також аспекту певних смислотехнологій, ми пропонуємо таку схему роботи з нею:

- 1) сприйняття ситуації;
- 2) інтерпретація та розуміння;
- 3) прийняття або неприйняття (збіг – розбіжність із цінностями особистості, ідентифікація);
- 4) вироблення ставлення до ситуації, надання їй особистісного смислу;
- 5) інтеріоризація ситуації або її неприйняття.

Таким чином, смислогенез майбутнього вчителя початкових класів є динамічним процесом поступової трансформації ситуативних смислових структур у стійкі; «смислонасичення» від мінімального до максимального стану на підставі «уточнення й розширення»; ієрархізації смислів; зміни динамічних смислових процесів у послідовності: смислоутворення, смислоусвідомлення, смислобудівництво.

Отже, динаміка смислової сфери майбутніх учителів початкових класів проходить шлях від смислоутворення, смислонасичення, актуалізації смислів у певних ситуаціях до актуалізації смислів у форматі професійної діяльності, їх «кристалізації». Розгортання зазначених динамічних процесів співвідноситься з певними етапами розробленої нами технології. Окреслені позиції можуть стати базовими щодо розробки педагогічного інструментарію технології контекстного навчання відповідно її процесуальним складникам.

Список використаної літератури

1. **Пелипенко А. А.** Смислогенез и структуры сознания (культурологический подход) / А. А. Пелипенко // Мир психологии. – 1999. – № 1(17). – С. 141 – 146.
2. **Колесникова И. Е.** Механизм смислогенеза личности в онтогенезе: морфогенетический и онтологический контекст : монография / И. Е. Колесникова ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 205 с.
3. **Леонтьев А. Н.** Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
4. **Леонтьев Д. А.**

Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2003. – 487 с. **5. Абакумова И. В.** Обучение и смысл: смыслообразование в учебном процессе : монография / И. В. Абакумова. – Ростов н/Д.: Изд-во Ростов. ун-та, 2003. – 480 с. **6. Пронина Е. Е.** Психология журналистского творчества : учеб. пособие / Е. Е. Пронина. – М.: Книж. Дом «Университет», 2006. – 365 с. **7. Василюк Ф. Е.** Психология выбора / Ф. Е. Василюк // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур. – М., 1997. – С. 284 – 315.

Желанова В. В. Смыслогенез майбутнього вчителя початкових класів у технології контекстного навчання

У поданій статті розглянуто процес смыслогенезу як один із динамічних складників технології контекстного навчання майбутнього вчителя початкових класів. Розкрито сутність зазначеного процесу відповідно до адаптивно-технологічного, імітаційно-технологічного, професійно-технологічного етапів технології контекстного навчання, що збігаються з навчальною діяльністю академічного типу, квазіпрофесійною, навчально-професійною діяльністю. З'ясовано, що смыслогенез майбутнього вчителя початкових класів є динамічним процесом поступової трансформації ситуативних смислових структур у стійкі; «смыслонасыщения» від мінімального до максимального стану на підставі «уточнення й розширення»; ієрархізації смислів; зміни динамічних смислових процесів у послідовності: смыслоутворення, смыслоусвідомлення, смыслобудівництво. Представлено приклади певних методів, смислотехнік, що використовуються у технології контекстного навчання.

Ключові слова: смыслогенез, технологія контекстного навчання, смыслоутворення, смыслоусвідомлення, смыслобудівництво.

Желанова В. В. Смыслогенез будущего учителя начальных классов в технологии контекстного обучения

В данной статье рассмотрен процесс смыслогенеза как один из динамических компонентов технологии контекстного обучения будущего учителя начальных классов. Раскрыта сущность указанного процесса в соответствии с адаптивно-технологическим, имитационно-технологическим, профессионально-технологическим этапами технологии контекстного обучения, которые совпадают с учебной деятельностью академического типа, квазипрофессиональной, учебно-профессиональной деятельностью. Выяснено, что смыслогенез будущего учителя начальных классов является динамическим процессом постепенной трансформации ситуативных смысловых структур в устойчивые; «смыслонасыщения» от минимального до максимального состояния на основании «уточнения и расширения»; иерархизации

смыслов; изменения динамических смысловых процессов в последовательности: смыслообразование, смыслоосознание, смыслостроительство. Представлены примеры определенных методов, смыслотехник, применяемых в технологии контекстного обучения.

Ключевые слова: смыслогенез, технология контекстного обучения, смыслообразование, смыслоосознание, смыслостроительство.

Zhelanova V. V. Semantic genesis of future Primary School Teacher in contextual learning technology

The article analyzes the semantic genesis as one of the dynamic components of contextual technology training of future primary school teacher. It is proved that the development of semantic sphere is cyclical in nature, with each cycle of semantic origin characterized by two phases: evolutionary and critical processes which are accompanied by the processes of hierarchy and denierhierarchy of the elements of semantic structure. It was found the directions of semantic origin of future primary school teachers, namely the transformation of situational semantic structures (personal meanings, semantic unit, semantic causes) in resistant (semantic constructs, semantic dispositions, personal values); "Semantic saturation" from minimum to maximum state under "clarify and expand"; hierarchy of meanings of "crystallization"; dynamic semantic change processes in sequence: formation of semantic, semantic awareness, semantic construction. It is solved the nature of the process according to the adaptive-technology, simulation and technology, vocational and technological education stage technology context, consistent with the educational activities of the academic type, educational and professional activities. It is found that semantic genesis of future Primary School Teacher is a dynamic process of gradual transformation situational semantic structures resistant; "Semantic saturation" from minimum to maximum state under "clarify and expand"; hierarchy of meaning; changing dynamic semantic processes in sequence: semantic formation, semantic awareness, semantic construction. It is presented by the example of certain methods, semantic techniques used in contextual technology training.

Key words: semantic genesis, contextual learning technology, semantic formation, semantic awareness, semantic construction

Стаття надійшла до редакції 22.12.2014 р.

Прийнято до друку 30.01.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Докучаєва В. В.